

ANTROPONIM(INSON ISMLARI) KOMPONENTLI MAQOLALAR

Termiz davlat pedagogika instituti

Tillar fakulteti 4-bosqich talabasi

Mahmadshoyeva Gulruh

mahmadshoyevagulruh21@gmail.com

Termiz davlat pedagogika instituti

Tillar fakulteti,

Gumanitar yo‘nalishlarda

chet tillar kafedrasida o‘qituvchisi

Mirzayeva Feruza

Feruzamirzayeva1983@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada antroponimlar, ya’ni inson ismlari ishtirok etgan maqollar lingvistik va madaniy jihatdan tahlil qilinadi. Maqollarda kishi ismlarining semantik va ramziy ma’nolari o‘rganiladi. Ularning xalq tafakkuri, ijtimoiy munosabatlar va axloqiy qarashlarni ifodalashdagi o‘rni yoritiladi. Shuningdek, antroponim komponentli maqollarning nutqdagi obrazlilikni kuchaytirishi va tarbiyaviy ahamiyati ko‘rib chiqiladi. Tadqiqot natijasida bunday maqollar milliy madaniyat va til boyligining muhim qismi ekanligi aniqlanadi.

Kalit so‘zlar: antroponim, inson ismlari, maqollar, shaxs nomi, toponimika, madaniyat

Аннотация. В данной статье рассматриваются пословицы с антропонимами, то есть с именами людей, с лингвистической и культурной точек зрения. Анализируются семантические и символические значения антропонимов в пословицах. Освещается их роль в отражении народного мышления, социальных отношений и нравственных представлений. Также рассматривается их выразительная и воспитательная функция. В результате исследования установлено, что такие пословицы являются важной частью национальной культуры и языка.

Ключевые слова: антропонимы, имена людей, пословицы, личное имя, топонимика, культура

Annotation. This article analyzes proverbs containing anthroponyms, meaning personal names, from linguistic and cultural perspectives. It examines the semantic and symbolic meanings of anthroponyms such as personal names in proverbs. The study explains their role in expressing folk thinking, social relations, and moral views. It also highlights their expressive and educational functions in language. The results show that such proverbs are an important part of national culture and linguistic heritage.

Keywords: anthroponyms, personal names, proverbs, personal name, toponymy, culture

Antroponimlar, ya'ni inson ismlari, familiyalari, laqablari va boshqa shaxs nomlari tilshunoslikda muhim o'rin tutadi. Ular nafaqat shaxsni belgilaydi, balki xalqning madaniyati, dunyoqarashi va ijtimoiy tajribasini ham aks ettiradi. Xalq og'zaki ijodining eng muhim janrlaridan biri bo'lgan maqollarda antroponim komponentlarning ishlatilishi alohida lingvistik hodisa sifatida qaraladi. Chunki inson ismlari qadimdan turmush tarzi, iqtisod, madaniyat va e'tiqod bilan chambarchas bog'langan holda shaxs xarakteri, taqdiri va jamiyatdagi o'rnini ifodalashda muhim vosita bo'lib kelgan.

Shu sababli maqollarda inson ismlari ko'pincha ramziy ma'no kasb etadi va chuqur falsafiy mazmunni ifodalaydi. Antroponimlar ishtirok etgan maqollar orqali xalq o'zaro munosabatlarga, axloqiy fazilat va illatlarga, ijtimoiy tabaqalanishga bo'lgan qarashlarini ifodalaydi. Masalan, ismlar orqali aql, ahmoqlik, mehnatsevarlik, dangasalik, halollik yoki firibgarlik kabi xususiyatlar namoyish etiladi. Bu esa antroponim komponentli maqollarning semantik qatlamini yanada boyitadi.

Antroponimlarning maqollarda qo'llanishi tilning obrazlilik darajasini oshiradi. Ismlar maqollarda ko'pincha tipik xarakter yoki ijtimoiy rolni ifodalovchi vosita sifatida ishlatiladi. Masalan, bir xalq maqolida "Ahmadning oti ham Ahmad" kabi iboralar orqali nomning o'zi emas, balki shaxsning mohiyati va nomiga bo'lgan munosabat ifodalanadi. Shu tarzda antroponimlar maqollarda faqat shaxsni belgilovchi birlik emas, balki metaforik tushunchaga aylanadi. Xalq maqollarida "Hasan", "Husan", "Tolib", "Qobil" yoki

“Eshon”, “Xo‘ja” kabi ismlar va unvonlar umumiy tushuncha sifatida ham, konkret xususiyatni ifodalash uchun ham ishlatiladi va bu tilning semantik imkoniyatlarini kengaytiradi.

O‘zbek xalq maqollarida antroponimlarga oid juda ko‘p misollar uchraydi. Masalan, “Mulloning moli bo‘lsa, tiling qattiq, bo‘lmasa, beling qattiq”, “Eshon o‘ldi, xurjuni qoldi”, “Tolibning tolibi ko‘p” kabi mazmundagi maqollar xalqning ijtimoiy tabaqalar, din peshvolari va kundalik hayotdagi kishilik xususiyatlariga bo‘lgan kuzatuvchanligini ifodalaydi. Bunday maqollarda ismlar orqali inson xulqi, jamiyatdagi munosabatlar yoki axloqiy qadriyatlar tushuntiriladi. “Ahmad” yoki “Mahmud” kabi oddiy ismlar orqali esa mehnat, harakat va sabr-toqat g‘oyalari beriladi. Antroponim komponentli maqollar ko‘pincha nasihat, ogohlantirish yoki ibrat berish maqsadida ishlatiladi.

Antroponimlar xalqning tarixiy xotirasini ham aks ettiradi. Qadimdan mashhur shaxslar, avliyolar, hukmdorlar yoki xalq qahramonlarining ismlari maqollarda saqlanib qolgan. Shu sababli maqollarda kishi nomlari tarixiy va madaniy shaxslar bilan bog‘lanadi. Masalan, “Farhodning ishq”, “Shirin til bilan” kabi iboralar orqali aniq tarixiy yoki adabiy qahramonlarga ishora qilinadi. Bu nomlar faqat shaxsni belgilovchi emas, balki butun bir davrning axloqiy va estetik idealini ifodalovchi ramzga aylangan. Antroponimlar orqali xalq o‘zining tarixiy tajribasini avloddan avlodga yetkazib kelgan. Shu sababli maqollar tilning tarixiy xotira funksiyasini ham bajaradi.

Antroponim komponentli maqollar sotsiolingvistik jihatdan ham muhimdir. Chunki ular jamiyatning shaxsga, ism va unvonga, nasl va nishonga bo‘lgan munosabatini ifodalaydi. Ismlar qadimdan eng muhim ijtimoiy belgilardan biri bo‘lganligi sababli, maqollarda ism orqali obro‘, or-nomus, hurmat yoki kamsitish g‘oyalari ham aks etadi. “Otangga qarab o‘g‘il tanla”, “Nomiga qarab odam topilmas” kabi mazmundagi maqollar ism va mohiyat o‘rtasidagi bog‘liqlikni tahlil qiladi. Bu esa antroponimlarning tarbiyaviy funksiyasini ko‘rsatadi.

Lingvistik nuqtai nazardan antroponimlar maqollarda turli grammatik va semantik vazifalarni bajaradi. Ular gapning asosiy komponenti sifatida kelib, butun ma‘noni shakllantiradi. Ba‘zan ular metaforik kengayish orqali umumiy tushunchaga aylanadi.

Masalan, “Mullo” soʻzi faqat din peshvolari emas, balki bilimdonlik, ayyorlik yoki takabburlik maʼnosida ham ishlatiladi. “Xoʻja” esa boylik, manfaatparastlik yoki nufuz maʼnolarini ifodalashi mumkin. Bu hodisa semantik koʻchish deb ataladi. Antroponimlar maqollarda koʻpincha qisqa, ixcham va obrazli shaklda beriladi, bu esa ularning esda qolishini osonlashtiradi.

Psixolingvistik jihatdan qaraganda, inson ismlari odam ongida kuchli tasavvurlar va assotsiatsiyalar uygʻotadi. Kishilar maʼlum ismni eshitganda u bilan bogʻliq maʼlum bir xarakter, kasb, ijtimoiy mavqe yoki tarixiy shaxsni xayoliga keltiradi. Shu sababli antroponimlar maqollarda kuchli emotsional taʼsirga ega boʻladi. Masalan, “Hasan” ismi odatda sodda, halol yoki mehnatkash obrazini uygʻotsa, “Toʻraqul” ismi kuch, hokimiyat yoki zulmni ifodalashi mumkin. Bu esa maqollarning kommunikativ samaradorligini oshiradi. Antroponim komponentli maqollarni etnolingvistik jihatdan oʻrganish ham muhimdir. Chunki ular xalqning shaxsga, oila va qarindoshlik munosabatlariga boʻlgan qarashlarini koʻrsatadi. “Oʻgʻilga oʻttiz uch hunar ham oz”, “Qizni qirq uydan tiy”, “Otaning davlati – aql, onaning davlati – or” kabi maqollar orqali jamiyatda ayol va erkak rollari, farzandlarga boʻlgan talablar va axloqiy meʼyorlar ifodalangan. Bu esa til va madaniyat oʻrtasidagi uzviy bogʻliqlikni tasdiqlaydi. Har bir antroponim ortida maʼlum madaniy tajriba va tarixiy xotira mavjud.

Zamonaviy davrda ham antroponim komponentli maqollar oʻz ahamiyatini yoʻqotmagan. Ular adabiyotda, nutqda va taʼlim jarayonida keng qoʻllaniladi. Ayniqsa shaxslararo munosabatlar, etika va tarbiya masalalari dolzarb boʻlgan davrda bu maqollar yanada muhim ahamiyat kasb etmoqda. Chunki ular insonlarni oʻzini bilishga, nomiga munosib boʻlishga va jamiyatda oʻz oʻrnini topishga undaydi.

Xulosa qilib aytganda, antroponim komponentli maqollar tilshunoslik, madaniyatshunoslik va sotsiologiya uchun muhim tadqiqot obyekti hisoblanadi. Ular inson ismlari orqali xalqning tarixiy tajribasi, madaniy qadriyatlari va falsafiy qarashlarini ifodalaydi. Antroponimlar maqollarda faqat shaxsni belgilovchi birlik emas, balki chuqur ramziy maʼno tashuvchi lingvistik vosita sifatida namoyon boʻladi. Shu sababli ularni oʻrganish til va madaniyatni chuqur tushunishga yordam beradi.

References

1. Mieder, W. (2004). *Proverbs: A Handbook*. Greenwood Press.
2. Schipper, M. (2009). *Never Say 'I': Proverbs and Sayings*. Oxford University Press.
3. Taylor, A. (2012). *The Proverb*. Harvard University Press.
4. Harmer, J. (2007). *How to Teach English*. Pearson Education.
5. Mirzaeva, Feruza. “Структурно-семантические характеристики английских и узбекских пословиц с существительными компонентами.” *Универсальная индексная библиотека Вестника педагогов нового Узбекистана*, vol. 1, no. 11, 30 Nov. 2023, pp. 64–67.
6. Mirzayeva F. "Proverb as an object of linguistic research" *World Bulletin of Social Sciences* (33), 82-87, 2024.
7. Mirzayeva F. "Contrastive study of proverbs with a hydronom component in English and Uzbek languages" *The Peerian Journal* (40),36-38, 2025.